

EKSPORT-IMPORT MUNOSABATLARIDA VALYUTA MUOMALALARI HISOB VA UNI TAKOMILLASHTIRISH YO'NALISHLARI

Misirov Asliddin

Samarqand iqtisodiyot va servis instituti

ORCID: 0009-0008-2742-5398

misirovasliddin@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada korxonalar faqat milliy valyuta so'mdan emas, balki har xil xorijiy valyutalardagi pul mablag'laridan foydalanishlariga va bu muomalalarni amalga oshirishda muhim ahamiyat kasb etishiga alohida e'tibor qaratilgan. Shu sababli valyuta boyliklari va muomalalari buxgalteriya hisobi obyektiga aylanganligi misollar yordamida yoritilib, tegishli xulosa va takliflar berilgan.

Kalit so'zlar: buxgalteriya hisobi, iqtisodiy faoliyat, pul vositalari, tashqi iqtisodiy aloqa, iqtisodiy munosabatlar, xo'jalik subyektlari, eksport, import operatsiyalari, valyuta schyoti.

УЧЕТ ВАЛЮТНЫХ ОПЕРАЦИЙ В ЭКСПОРТНО-ИМПОРТНЫХ ОТНОШЕНИЯХ И НАПРАВЛЕНИЯ ЕГО УЛУЧШЕНИЯ

Мисиров Аслиддин

Самаркандский институт экономики и сервиса

Аннотация. В данной статье рассматривается тот факт, что предприятия используют не только национальную валюту сум, но и средства в различных иностранных валютах, а также их важность при осуществлении операций. В связи с этим на примерах иллюстрируется факт того, что валютные активы и операции стали объектами учета, и даются соответствующие выводы и рекомендации.

Ключевые слова: бухгалтерский учет, экономическая деятельность, денежные инструменты, внешнеэкономические отношения, экономические отношения, экономические субъекты, экспорт, импортные операции, валютный счет.

ACCOUNTING OF CURRENCY TRANSACTIONS IN EXPORT-IMPORT RELATIONS AND DIRECTIONS FOR ITS IMPROVEMENT

Misirov Asliddin

Samarkand Institute of Economics and Service

Abstract. This article examines the fact that businesses use not only the national currency, the sum, but also funds in various foreign currencies, as well as their importance in conducting transactions. Examples are provided to illustrate how foreign currency assets and transactions have become accounting objects, and corresponding conclusions and recommendations are provided.

Keywords: accounting, economic activity, monetary instruments, foreign economic relations, economic relations, economic entities, export, import operations, foreign exchange account.

Kirish.

Mamlakatimizda tashqi iqtisodiy aloqlarni rivojlantirish bo'yicha bir qator chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. Tashqi iqtisodiy faoliyat bu tashqi savdo va boshqa davlatlar, ularning yuridik va jismoniy shaxslari bilan iqtisodiy munosabatlaridir. Ushbu munosabatlarni iqtisodiyotni liberallashtirish sharoitida rivojlantirish, mahsulotlarni eksport qilish, importyorlar bilan hisob-kitoblarni to'g'ri amalga oshirish va ularni buxgalteriya hisobida to'g'ri hisobga olib borish muhim hisoblanadi.

Mamlakatimiz tashqi iqtisodiy faoliyat munosabatlarni iqtisodiyotni liberallashtirish sharoitida rivojlantirish jarayonida, xo'jalik sub'ektlarida eksport va import operatsiyalari bo'yicha yuzaga keladigan hisoblashuv muomalalari hisobini to'g'ri amalga oshirish va ularni buxgalteriya hisobida to'g'ri hisobga olib borishni nazariy va amaliy jihatlarini tadqiq etish dolzarb masalalardan hisoblanadi.

Iqtisodiyotni liberallashtirish sharoitida korxonalar faqat milliy valyuta – so'mdan emas, balki har xil xorijiy valyutalardagi pul mablag'laridan foydalanmoqda va muomalalarni amalga oshirmoqda. Shu munosabat bilan valyuta boyliklari va muomalalari buxgalteriya hisobi ob'ektiga aylanmoqda.

Adabiyotlar sharhi.

Iqtisodiy adabiyotlarda mualliflar respublikamizda mustaqillik yillarida vujudga kelgan bunday xo'jalik yurituvchi sub'ektlarni biznes birliklari hamda mos ravishda buxgalteriya hisobi va audit birliklari sifatida turli belgilari bo'yicha tasniflagan va tavsiflaganlar.

Abdullaev va Ismoilovlar xo'jalik yurituvchi sub'ektlarni tasniflashda 2 ta mezon, ya'ni (1) korxonaning tarmoq yoki sohaga qarashligi; (2) korxonada ishlovchi (band)lar soni olinishi lozimligi e'tirof etganlar. Ular, chunonchi, korxonalarni tarmoq yoki sohaga qarashligiga ko'ra quyidagi 5 ta guruhga ajratganlar: 1.Sanoat, qurilish, transport; 2. Qishloq xo'jaligi; 3.Ulgurji va chakana savdo; 4.Xizmat ko'rsatish va «servis»; 5. Fan va ilmiy xizmat.

Musaev korxona va tashkilotlarni nazorat sub'ekti sifatida quyidagi tashkiliy-huqukiy shakllarga ajratgan: xususiy korxonalar; davlat korxonalari; shirkatlar; ijara korxonalari; qo'shma korxonalar; aksionerlik jamiyatlari; mas'uliyati cheklangan jamiyatlar; dehqon va fermer xo'jaliklari va boshqalar.

Toshmatov o'zining "Korxonalarni rivojlantirishda soliqlar roli" monografiyasida korxonalarni biznes, tadbirkorlik birligi sifatidagi tasnifiy asoslarini boshqa olimlardan farqli o'laroq kengroq ochib bergan.

Tadqiqot metodologiyasi.

Ushbu maqolada qiyosiy tahlil hamda induksiya va deduksiya baholash usullaridan foydalanildi. Qiyosiy usuldan foydalanilib, statistik ma'lumotlar asosida ularni tahlillari amalga oshirilib ilmiy xulosalar berildi.

Tahlil va natijalar muhokamasi.

Korxona valyuta schyotini O'zbekiston Respublikasining hududida istalgan vakolatli banklarda ochishi mumkin. Korxonaning chet eldagi xorijiy bankda schyot ochishi va u bo'yicha muomalalarni amalga oshirishi uchun O'zbekiston Respublikasi Markaziy Bankining ruxsati talab qilinadi. Buning uchun korxona ko'rsatilgan schyotlardagi mablag'lar qoldiqlari to'g'risidagi hisobotni hamda boshqa ma'lumotlarni Markaziy Bank belgilagan shakl va muddatlarda taqdim etishi shart.

Valyuta schyotini ochish uchun korxona bankka quyidagi hujjatlarni taqdim qiladi:

- valyuta schyotini ochish to'g'risidagi belgilangan shakldagi ariza;
- ustav va ta'sis shartnomasining notarial tartibda tasdiqlangan nusxasi;
- korxona tuzilganligi yoki ro'yxatga olinganligi haqidagi qarorning notarial tartibda tasdiqlangan nusxasi;

- korxona ro'yxatga olingan joydagi soliq inspeksiyasi va Pensiya fondida hisobga qo'yilganligi to'g'risida ma'lumotnoma;
- imzolar namunalari va muhr izi tushirilgan, notarial tartibda tasdiqlangan varaqcha (kartochka).

Korxonaning valyuta schyotlariga kuyidagi manbalardan pul kelib tushadi:

- eksport tovarlariga haq to'lash uchun vakolatli banklar orqali chet eldan o'tqazilgan summalar;
- hisobvaraqlar egasidan sotib olingan tovarlar (ishlar, xizmatlar) haqini to'lash uchun boshqa sohiblar (nerezidentlar, birinchi vositachilar, transport, sug'o'rta va boshqa tashkilotlar)ning valyuta schyotlaridan o'tqazilgan summalar;
- O'zbekiston Respublikasi Markaziy Banki tomonidan ruxsat etilgan boshqa manbalar.

Valyuta schyotidan mablag'lar uning egasi ko'rsatmasi bo'yicha kuyidagi maqsadlarga o'chirilishi mumkin:

- schyot egasining eksport-import muomalalari bo'yicha qabul qilingan bank shaklida chet elga o'tqazilishi;
- keyinchalik import qilinadigan tovarlar, ishlar, xizmatlar haqini to'lash uchun chet elga o'tkazish maqsadida vakolatli bank mijozlari hisoblangan tashqi iqtisodiy tashkilotlarning schyotlariga o'tqazilishi;
- korxonalar ishlab chiqaradigan tovarlar haqini to'lash uchun boshqa sohiblar (nerezidentlar, birinchi vositachilar, transport, sug'o'rta va boshqa tashkilotlar)ning valyuta schyotlaridan o'tqazilishi;
- bankning vositachilik haqini to'lash maqsadida bankdan xorijiy valyutada olingan kreditlar bo'yicha qarzni, pochta-telegraf, xizmat safari xarajatlarini to'lash, valyuta bozorlarida sotish uchun foydalanilishi;
- qonun ruxsat etgan boshqa maqsadlar uchun foydalanilishi mumkin.

Xorijiy valyuta mablag'lari, qiymatliklari va muomalalari xo'jalik muomalalari sodir bo'lgan sanaga Markaziy bank kursi bo'yicha so'm ekvivalentida aks ettiriladi. Jumladan quyidagilar bo'yicha:

- kassadagi valyuta mablag'lari, bankdagi depozit va ssuda schyotlari, akkreditivlar, valyuta ssuda qarzlar;
- xorijiy valyutadagi debitor va kreditor qarzlar;
- tuzilgan shartnomalar bo'yicha yuk boj deklaratsiyasini rasmiylashtirish sanasiga import qilingan tovar-moddiy qiymatliklar va boshqa aktivlarning kirimi;
- bojxona to'lovlarining amalga oshirilishi;
- xorijiy valyuta ko'rinishidagi pulli hujjatlar;
- xorijiy valyutadagi qimmatli qog'ozlar.

Xorijiy valyutani sotish va sotib olish buxgalteriya hisobida muomala sodir bo'lgan sanaga bo'lgan Markaziy bank kursi bo'yicha aks ettiriladi.

Xorijiy valyutani sotish va sotib olishda sodir bo'ladigan kursdagi farq ijobiy bo'lsa-9540-«Kurs farqlaridan olingan daromadlar» hisobvarag'ida, salbiy bo'lsa - 9620-«Kurs farqlaridan zararlar» hisobvarag'ida hisobga olinadi.

Xorijiy valyutaning sotilishi buxgalteriya hisobida kuyidagicha aks ettiriladi:

- valyuta schyotidan xorijiy valyutani Markaziy bank kursi bo'yicha o'tqazilishi:
D-t «Banklardagi mahsus schyotlar» hisobvarag'ining «Blokschyot» analitik hisobvarag'i
K-t «Valyuta hisobvarag'i».
- Markaziy bank kursi bo'yicha xorijiy valyutani «Blokschyot»dan chiqarilishi:
D-t «Boshqa aktivlarning sotilishi»

K-t «Banklardagi mahsus schyotlar» hisobvarag'ining «Blokschyot» analitik hisobvarag'i.

- valyuta bozorida kelishilgan kurs bo'yicha sotilgan xorijiy valyutaning so'm ekvivalentining hisob-kitob hisobvarag'iga o'tqazilishi:

D-t «Hisob-kitob schyoti»

K-t «Boshqa aktivlarning sotilishi».

- xorijiy valyutani sotishda hosil bo'lgan ijobiy kurs farqini Markaziy bank kursidan ortig'ining aks ettirilishi:

D-t «Boshqa aktivlarning sotilishi»

K-t «Kurs farqlaridan olingan daromadlar».

- xorijiy valyutani sotishda hosil bulgan salbiy kurs farqining (Markaziy bank kursidan past) aks ettirilishi:

D-t «Kurs farqlaridan zararlar»

K-t «Boshqa aktivlarning sotilishi».

O'zining mahsulot (ish, xizmat)lari narxi (tariflari)ni xorijiy valyuta ekvivalentida belgilaydigan xo'jalik yurituvchi sub'ektlar o'zaro hisob-kitoblarni milliy valyuta - so'mda olib boradilar. Xizmat ko'rsatgan sanada to'lanmalarni tushgan sanasigacha Markaziy bank kursining o'zgarishi natijasida sodir bo'ladigan farq moliyaviy faoliyatdan olingan boshqa daromad (xarajat) sifatida xo'jalik yurituvchi sub'ektning moliyaviy natijalariga olib boriladi.

Xorijiy valyutani sotib olish muomalalari buxgalteriya hisobida quyidagi yozuvlar bilan rasmiylashtiriladi.

Valyuta bozorida kelishilgan kurs bo'yicha xorijiy valyutani sotib olish kuniga:

- xorijiy valyutani sotib olish uchun hisob-kitob schyotidan so'm ko'rinishidagi mablag'larni valyuta bozorida kelishilgan sotib olish kuniga bo'lgan kurs bo'yicha o'tkazib berilishi:

D-t «Banklardagi mahsus schyotlar» hisobvarag'ining «Blokshyot» analitik hisobvarag'i

K-t «Hisob-kitob schyoti».

- Markaziy bank kursi bo'yicha xorijiy valyutaning valyuta schyotiga o'tkazilishi:

D-t «Valyuta schyoti»

K-t «Banklardagi mahsus schyotlar» hisobvarag'ining «Blokshyot» analitik hisobvarag'i.

- xorijiy valyutani Markaziy bank kursidan past kursda sotib olish natijasida sodir bo'lgan ijobiy kurs farqining aks ettirilishi:

D-t «Banklardagi mahsus schyotlar» hisobvarag'ining «Blokshyot» analitik hisobvarag'i

K-t «Kurs farqlaridan olingan daromadlar».

- xorijiy valyutani Markaziy bank kursidan yuqori kursda sotib olish natijasida sodir bo'lgan salbiy kurs farqining aks ettirilishi:

D-t «Kurs farqlaridan zararlar»

K-t «Banklardagi mahsus schyotlar» hisobvarag'ining «Blokshyot» analitik hisobvarag'i.

Mamlakat hududida va uning tashqarisida joylashgan bankdagi xorijiy valyuta schyotlaridagi pul mablag'larining harakati va holati to'g'risida umumlashtirilgan ma'lumot quyidagi hisobvaraqlarda amalga oshiriladi:

5210-«Mamlakat ichidagi xorijiy valyuta hisobvaraqlari»

5220-«Xorijdagi valyuta hisobvaraqlari».

Korxonaning valyuta mablag'lari hisobvaraqlari debetida korxona valyuta schyotlariga mablag'larning tushumi, kredit tomonida esa ushbu mablag'larning chiqimi aks ettiriladi.

Buxgalteriya hisobida valyuta schyotlari bo'yicha muomalalar bank ko'chirmalari va ularga ilova qilingan pul-hisoblashish hujjatlari asosida olib boriladi. Korxona valyuta mablag'larining tahliliy hisobi xorijiy valyutada pul mablag'larini saqlash uchun bank muassasalarida ochilgan har bir hisobvaraq bo'yicha ochiladi.

**Eksport-import munosabatlarida valyuta muomalalarini
hisobga olish tartibi**

№	Xo'jalik muomalalarining mazmuni	Hisobvaraqlar korrespondentsiyasi		Yozuvlarni tasdiqlovchi hujjatlar
		Debet	Kredit	
1.	Qarzdor korxonalar tomonidan uzoq muddatli qarzlarning qaytarilishi	5210 - 5220	7820	Valyuta schyotidan ko'chirma
2.	Mahsulot (ish, xizmat)larni sotishdan tushgan valyuta kiriminig aks ettirilishi	5210	4010	Valyuta schyotidan ko'chirma
3.	Asosiy vositalar va boshqa aktivlarning sotilishidan bankka kelib tushgan valyuta kiriminig aks ettirilishi	5210	4010	Valyuta schyotidan ko'chirma
4.	Valyuta mablag'larining kassadan valyuta schyotiga berilishi	5210	5010	Pul topshirish e'loni, valyuta hisobvarag'idan ko'chirma
5.	Bankdan kassaga valyuta mablag'larining kelib tushishi	5010	5210	Valyuta schyotidan ko'chirma
6.	Kelib tushgan TMZlar uchun mol etkazib beruvchilar va pudratchilarga bo'lgan qarzning o'tqazilishi	6010	5210	To'lov topshiriqnomasi va valyuta schyotidan ko'chirma

Manba: 21 sonli O'zbekiston Respublikasi buxgalteriya hisobi milliy standartlariga muvofiq muallif tomonidan tuzilgan.

Xorijiy valyuta harakati to'g'risidagi ma'lumotni bank muassasasi korxonaga valyuta schyotidan ko'chirma berish yo'li bilan xabar beradi. 5210-«Mamlakat ichidagi valyuta hisobvaraqlari»ning kredit oboroti 2/1-jurnal-orderda aks ettiriladi. Bu hisobvaraqlarning debet oboroti 2/1-qaydnomani yuritish bilan nazorat qilinadi. Valyuta hisobvarag'i bo'yicha tahliliy hisob kartochkalarda, valyutalarning nomlari bo'yicha yuritiladi.

Xulosa va takliflar.

O'zbekiston Respublikasining iqtisodiy xavfsizligini ta'minlash. Eksport-import munosabatlari sohasi shartlari tashkil etilishida iqtisodiy xavfsizlik asosiy rollardan birini o'ynaydi. Milliy xavfsizlikni ta'minlashda tartibga solishning asosiy 3 xil ko'rinishi mavjud:

1. Valyuta nazorati.
2. Eksport va import nazorati.
3. Xom-ashyoning strategik turlari olib chiqilishini tartibga solish.

Ushbu soxalarning o'ziga xos shakllari va tartibga solish uslublari mavjud. Albatta, yuqorida keltirilgan fikr-muloxazalarga, taxliliy qarashlarga hamda nazariy xulosalarga ustuvor yo'nalish sifatida e'tibor berish, shak-shubxasiz eksport-import munosabatlarini rivojlantirish uchun xizmat qiladi.

Adabiyotlar/Jumepamypa/References:

- Bakiyeva, X. and Rizayev, N. (2007) Buxgalteriya hisobi nazariyasi. Masalalar to'plami. T.: TMI.
- Egamberdieva, S.R. (2019) Moliyaviy va boshqaruv hisobi. O'quv qo'llanma. T.: Fan va texnologiya, 289b.
- Karimov, A.A., Kurbanbayev, J.E. and Jumanazarov, S.A. (2019) Buxgalteriya hisobi. Darslik. T.: Iqtisod-moliya, 624 b.
- Qurbanov, Z. and Misirov, K. (2019) Moliyaviy va boshqaruv hisobi. Darslik. T.: Iqtisod-moliya, 751 b.
- Urazov, K.B. (2004) Buxgalteriya hisobi va audit. Toshkent.
- Urazov, K.B. and Vaxidov, S.V. (2011) Boshqa tarmoqlarda buxgalteriya hisobining xususiyatlari. 5340900 – buxgalteriya hisobi va audit ta'lim yo'nalishi talabalari uchun darslik. O'zR Oliy va o'rta-maxsus ta'lim vazirligi, Toshkent Davlat Iqtisodiyot universiteti, Samarqand iqtisodiyot va servis instituti. T.: Adib, 496b.
- Warren, C.S., Reeve, J.M. and Duchac, J.E. (2014) Accounting
- Xolbekov, R.O. (2011) Buxgalteriya hisobi nazariyasi. Darslik. T.: Cho'lpon nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi.
- Джамбакиева, Г. (2012) Финансовый учет. Учебное пособие. T.: Iqtisod-moliya.